

Biljana Mišić Ilić / Vesna Lopičić

JEZIK, KNJIŽEVNOST, VREME: JEZIČKA ISTRAŽIVANJA

Biblioteka
NAUČNI SKUPOVI

Urednice:

Prof. dr Biljana Mišić Ilić
Prof. dr Vesna Lopičić

Glavni i odgovorni urednik:

Doc. dr Gordana Đigić

Akademski odbor:

Prof. dr Miloš Kovačević
Prof. dr Vesna Lopičić
Prof. dr Biljana Mišić Ilić
Prof. dr Đorđe Vidanović
Prof. dr Sofija Miloradović
Prof. dr Tatjana Paunović
Prof. dr Mihailo Antović
Prof. dr Milica Živković
Prof. dr Savka Blagojević
Prof. dr Slávka Tomaščíková
Prof. dr Walter Epp
Prof. dr. Janoš Kenjereš
Prof. dr. Kristobal Kanovas
Prof. dr. Marija Knežević

Sekretari konferencije:

Sanja Ignjatović
Nikola Tatar

Recenzenti:

Prof. dr. Đorđe Vidanović
Prof. dr. Slavica Perović
Prof. dr. Sreto Tanasić

Univerzitet u Nišu
Filozofski fakultet

**JEZIK, KNJIŽEVNOST, VREME
JEZIČKA ISTRAŽIVANJA**

Zbornik radova

Urednice:
Biljana Mišić Ilić
Vesna Lopičić

Niš, 2017.

Recenzenti pojedinačnih radova:

Radmila Bodrić
Snežana Gudurić
Vladimir Jovanović
Aleksandar Kavgić
Miloš Kovačević
Vesna Lopičić
Maja Marković
Biljana Mišić Ilić
Ljilja Nedeljkov
Predrag Novakov
Vladan Pavlović
Anđelka Pejović
Dušan Stamenković
Selena Stanković
Strahinja Stepanov
Violeta Stojičić
Amina Šiljak-Jesenković
Đorđe Vidanović
Maja Vukić

UDK 81:159.9

81'373.612.2

Nina Manojlović

Univerzitet u Kragujevcu

Filološko-umetnički fakultet

METAFORIČKA KONCEPTUALIZACIJA CILJNOG DOMENA VREME

Sažetak: Cilj ovog rada jeste ispitivanje konceptualnih, ali i jezičkih metafora koje konkretizuju pojam VREME kao i u kakvom odnosu stoje date metafore u smislu izvornih domena koji učestvuju u njihovom formiranju. Osnovni pristup jeste kognitivnosemantički, i to iz pozicije teorije o konceptualnim metaforama sa osvrtom na teoriju konceptualne integracije. Metafore koje konkretizuju pojam VREME odabrane su za ovo istraživanje iz razloga što postoji veliki broj radova o metaforičkom mapiranju izvornih domena (najpre se misli na domen PUTANJE, VERTIKALNE ORIJENTACIJE i NOVCA) na ciljni domen VREMENA, i ove metafore pokazuju visok stepen doslednosti pri mapiranju. Cilj rada je pokušaj sistematizacije sheme mapiranja izvornih domena na ispitivani ciljni domen.

Ključne reči: ciljni domen, izvorni domen, VREME, teorija o konceptualnim metaforama, teorija konceptualne integracije

1. Uvod

Metafora, kao jezički izraz, tema je mnogih lingvističkih i književno-teorijskih istraživanja. Ono što nas u ovom radu interesuje jeste na koje načine ljudska kognicija konkretizuje pojam VREME i kako se to može ispitati analizom metaforičkih izraza koji kao ciljni domen imaju upravo ispitivani pojam. Predmet istraživanja u ovoj oblasti bile su mahom konceptualne metafore sa različitim izvornim domenima i nivoima konkretizacije, ali se neka istraživanja dotiču i figurativnih metafora. Ovaj rad je preglednog tipa i predstavlja pokušaj sistematizacije rezultata dobijenih u okviru datih istraživanja uz pokušaj iznalaženja jedinstvenog pristupa metaforičkim izrazima koji konkretizuju pojam VREME. Primeri koji su navedeni u radu, a u svrhu ilustrovanja iznetih zapažanja, preuzeti su kako iz navođenih studija, tako i internet pretragom.

Ciljni domen VREME odabran je iz primarnog razloga što je doživljaj vremena, kao četvrte dimenzije postojanja, u velikoj meri subjektivan i neopipljiv čoveku, te se očekuje da će mapiranje ovog ciljnog domena predstavljati poseban izazov za jedan sveobuhvatan i eksplantorno adekvatan pristup. Smatramo da se može iznaći osnovni izvorni domen(i) koji bi pružio priliku za širenje i dalje umrežavanje ra-

zličitih izvornih domena koji iz njega proističu. Kövecses (2002: 38) primećuje da metaforičko mapiranje, između ostalog, pruža osnovnu strukturu za naše poimanje i razumevanje ideje vremena, te da je teško i zamisliti kako bi izgledao naš koncept vremena da nije metafore.

2. Kognitivnosemantički pristup proučavanju metaforičkih izraza

Metafore preovlađuju u jeziku (i mišljenju) i nije neobično što su često predmet istraživanja, a pristup koji preovlađuje pri proučavanju metaforičkih izraza jeste kognitivnosemantički. Prema ovom pristupu metafora predstavlja jedan od organizacionih principa pojmovnog sistema ljudi. Najveći broj postavki koje su i danas aktuelne, ali koje predstavljaju i bazu za istraživanja i modifikacije koje su usledile u potonjim istraživanjima, zastupljen je u delu *Metaphors We Live By* (Lakoff & Johnson 1980). Istraživanja ove oblasti pretežno se bave motivacijom i utemeljenjem (u iskustvu čoveka) pojmovnih metafora (Klikovac 1998, 2004, Taylor 1998, Kövecses 2002, Gibbs 1996, Evans 2003, 2013 i dr.). Gibbs (1996: 310) primećuje da je pre pojave kognitivne lingvistike način na koji ljudi sistematizuju različite koncepte ostao zanemaren od strane istraživača.

Kognitivna lingvistika posmatra jezik kao neodvojivi deo čovekovog pojmovnog aparata i u skladu sa tim za cilj ima da objasni opšte principe prema kojima funkcioniše ljudska kognicija. U okviru ovog pristupa značenje se izjednačava sa konceptualizacijom (Klikovac 2004), što bi značilo da pojmove stvaramo, kategorišemo i povezujemo na osnovu čovekovog iskustva, pre svega fizičkog, to jest čulnog, ali i emotivnog. Postoji jasna veza između čovekovog telesnog iskustva, metaforičkog mapiranja slikovnih shema u cilju boljeg razumevanja apstraktnih koncepata i načina na koji se o tim konceptima govori (Gibbs 1996: 317). Prema ovom pristupu, konstruisanje metaforičkih izraza prati navedeni princip i predstavlja jedno od osnovnih sredstava za konstruisanje konceptualnog sistema ljudi, koji dalje upravlja našim poimanjem stvarnosti do najsitnijih detalja. Ovako shvaćena, metafora igra važnu ulogu u oblikovanju naše stvarnosti, kao i poimanja sveta oko nas i naših postupaka.

Brojni su pojmovi čovekovog konceptualnog sistema koji nisu opipljivi ili vidljivi, te metafore služe da se, kroz predstavljanje jedne stvari (nepoznate) – ciljnih domen, uz pomoć druge (poznate) – izvorni domen, bolje razumeju apstraktni pojmovi. Isti pojam možemo predstaviti i razumeti uz pomoć više različitih metafora koje se međusobno dopunjuju, ali koje ne moraju nužno biti u saglasnosti (Klikovac 1998: 37). Smatramo da je ovo usko povezano sa terminom *perspektivizacija* u smislu biranja određenih aspekata semantičke strukture (Taylor 1998: 90). Koncepti su privremene i dinamične strukture, koje u velikoj meri zavise od konteksta, te nije neobično to što postoje različita metaforička mapiranja koja konceptualizuju jedan isti pojam (Gibbs 1996: 313–314). Metafore, kao „frazalne leksičke jedinice“ ili „izrazi sa fiksiranom formom“ u velikom broju slučajeva funkcionišu kao pojedinačne reči u datom jeziku i skup metafora koje su koherentne međusobno obrazuju sklop obuhvaćen jednim metaforičnim konceptom (Lakoff & Johnson 1980). Izražena siste-

matičnost metaforičkog mapiranja koja nam omogućava da razumemo jedan aspekt određenog koncepta uz pomoć drugog za posledicu ima neminovno prikriivanje drugih aspekata datog pojma koji nisu u saglasnosti sa datom pojmovnom metaforom.

Lakoff i Johnson (1980) metafore dele na strukturne metafore (RASPRAVA JE RAT, LJUBAV JE PUTOVANJE i sl.), orijentacione (BUDUĆNOST JE GORE, DOBRO JE GORE, MOĆ JE GORE i sl.) i ontološke (UM JE MAŠINA, INFLACIJA JE ENTITET i sl.). Pored toga, u svojoj analizi nisu zaobišli ni *imaginativne* ili *figurativne* metafore. Međutim, ove metafore se stavljaju u kontrast sa *doslovnim* metaforama i stoga one ne ulaze u predmet analize (Lakoff & Johnson 1980: 53). Kövecses takođe priznaje da književnost obiluje nekonvencionalnim metaforama koje autoru omogućavaju da pruži drugačiji pogled na stvarnost, te su ovakve metafore manje jasne na račun toga što imaju bogatije i raznovrsnije značenje (2002: 49).

Osim toga, postoje metafore koje su neuobičajenije od drugih i takve metafore mogu imati različit stepen „neobičnosti”, a uklapaju se u sheme koje stvaraju doslovne metafore. One mogu jednostavno biti metafore sa višim nivoom konkretizacije, odnosno razrađenosti metafore¹ (Klikovac 2004: 91). Nekada nove metafore pružaju drugačije razumevanje sopstvenog iskustva i mogu da daju novo značenje našoj prošlosti, verovanjima ali i svakodnevnim aktivnostima (Lakoff & Johnson 1980: 140). Isto tako, nove metafore, kao deo našeg konceptualnog sistema, mogu stvoriti i novu realnost (Lakoff & Johnson 1980: 139–146). Štaviše, oni smatraju da se velike kulturološke promene mogu smatrati posledicom uvođenja novih metafora. Primer bi bila metafora VREME JE NOVAC koja je izazvala promenu ka zapadnjačkom načinu razmišljanja i poimanja stvarnosti u mnogim kulturama širom sveta.² S druge strane, može se smatrati da je kulturna promena usloвила pojavu date metafore (Klikovac 1998: 36). Prema pristupu principijelne polisemije (Evans 2003) navedena metafora je nastala proširivanjem implicitnog značenja lekseme *vreme* koje podrazumeva *finitnost*. U svakom slučaju, jasno je da je veza između metafora jednog jezika, društvene organizacije ljudi koji se tim jezikom služe i njihovog poimanja stvarnosti čvrsta i neraskidiva, kao i da nam proučavanje metafora jednog jezika može pružiti potpuniju sliku o konceptualnoj stvarnosti govornika datog jezika.

Teorija konceptualne integracije (*conceptual integration* odnosno *blending theory*) ima nešto drugačiji pristup metafori, mada za cilj ima da ispita iste jezičke pojave. Iako postoje razlike između dva pristupa, za potrebe ovog rada smatraćemo ih komplementarnim te nastojati da u radu primenimo i teoriju konceptualne integracije, posebno kada je reč o inovativnim, odnosno figurativnim metaforama. Obe teorije posmatraju metaforu kao konceptualni fenomen, a ne čisto lingvistički i predviđaju sistematična mapiranja među konceptualnim domenima. Glavna razlika leži u tome što, pored izvornog i ciljnog, postoje još dva domena – generički i projekcijski prostor (Fauconnier & Turner 1998). Ovakva analiza pruža objašnjenje slučajeva

¹ Duška Klikovac kao primer navodi metaforu MISAO JE PTICA kao konkretizaciju opštije metafore MISAO JE GORE (MISAO JE U GLAVI) (Klikovac 2004: 85–99).

² Metafora VREME JE NOVAC se dalje razlaže na VREME SE MOŽE TROŠITI / VREME JE OGRANIČEN RESURS, te čovek može *gubiti vreme* na nešto, ovo će ti *uštedeti vreme*, *imaš li vremena* da mi pogledaš rad?, *hvala Vam na izdvojenom vremenu* (Lakoff & Johnson 1980: 7–8).

kada je metaforički izraz mnogo više od mapiranja izeđu dva domena, kao što ćemo i videti u radu.

3. Kognitivnopragmatički pristup proučavanju metaforičkih izraza

Pristup metafori koji pruža drugačije uvide u kognitivne procese razumevanja metaforičkih izraza jeste kognitivnopragmatički. Prema ovom pristupu, metafora je poseban slučaj jedne šire jezičke pojave – a to je da je značenje rečenica (iskaza) fragmentarno i da nameravano značenje umnogome prevazilazi okvire jezički kodiranog značenja. Figurativna upotreba jezika jasno ilustruje razliku između onoga što je rečeno i saopšteno. Osnovne pretpostavke ovog pristupa metafori jesu (Wilson & Carstonn 2006): a) upotreba metafore u jeziku smatra se delom kontinuuma koji sadrži druge primere labave upotrebe jezika, uključujući hiperbolu; b) interpretacija metafora je u celosti inferencijalan proces, koje ne zahteva asocijativno mapiranje od jednog domena ka drugom; c) izvođenje emergentnog svojstva ne zahteva upotrebu posebnih interpretativnih mehanizama potrebnih pri interpretaciji doslovnih iskaza.

Dve osnovne odlike ovog pristupa leksičkoj pragmatiki jesu tvrdnja da postoji kontinuum slučajeva od doslovne upotrebe jezika preko aproksimacije i hiperbole do metafore i tvrdnji da izbor između različitih mogućih interpretacija umnogome zavisi od konteksta (Wilson 2011: 202). Wilson u istom radu navodi da je pristup iz pozicije teorije relevancije komplementaran kognitivnolingvističkom pristupu više nego kontradiktoran i u završnim razmatranjima izlaže dva glavna načina na koja kognitivna lingvistika može imati koristi od postavki teorije relevancije (Wilson 2011: 211). Prvi način tiče se izazova sa kojim je suočena kognitivna lingvistika kada je u pitanju objašnjenje na koji način sagovornici ne samo razumeju većinu metaforičkih izraza, već ih razumeju na nameravani način. Drugi aspekt tiče se objašnjenja na koji način su zagarantovani zaključci do kojih sagovornik dolazi u procesu inferencije.

Oba pristupa pružaju nove i interesantne uvide u problematiku polisemičnosti jezičkih izraza. Međutim, iz pozicije kognitivne lingvistike predmet analize bile su uglavnom konceptualne metafore, dok su predmet analize kognitivnih pragmatičara jezičke metafore (Mišković-Luković 2015: 128). U okviru našeg rada, metaforički izrazi biće analizirani u skladu sa kognitivno-lingvističkim pristupom stoga što su primeri koji konkretizuju pojam VREME mahom konceptualne metafore, a ne jezičke. Osim toga, pristup iz pozicije teorije konceptualne integracije pruža mehanizam za analizu i figurativnih, ne samo doslovnih metafora, o čemu će biti više reči dalje u radu.

Kada govorimo o pristupima metafori treba se kratko osvrnuti i na hibridni pristup koji je razvio Tendahl (2009), a koji predstavlja jedan od pokušaja iznalaženja sveobuhvatnog rešenja kada je reč o ovoj problematici. Tendahl razlikuje konceptualne domene i mentalne prostore (*mental spaces*), a centralna kategorija hibridne teorije jeste pojam konceptualnih regiona (*conceptual regions*). Konceptualni domeni su stabilne mentalne reprezentacije koje se nalaze u dugotrajnoj memoriji i sadrže informacije koje pripadaju istim iskustvenim domenima koji su organizovani u sistem. Mentalni prostor je kognitivni prostor koji se stvara u procesu automatskog

formiranja značenja gde značenjske strukture imaju određene vrednosti na osnovu date situacije, odnosno, možemo reći da zavise od konteksta. Ovde Tendahl uvodi radikalni pristup formiranju *ad hoc* koncepata i negira mogućnost da se leksički koncept pojavi u iskazu bez bilo kakve dalje modifikacije. Konceptualni region Tendahl (2009: 200) definiše kao jedinicu koja je nezavisna od konteksta a vezana je za određenu reč, te se *ad hoc* koncepti formiraju na osnovu konceptualnih regiona, koji sadrže neke leksičke informacije, kao i proceduralne informacije o tome kako formirati *ad hoc* koncept. Dakle, element iskaza vrši dovoljan kognitivni pritisak na sagovornika (primaoca poruke) i konceptualni region se aktivira. S druge strane, usled poddeterminacije aktiviranog konceptualnog regiona, cilj interpretacije je da se prazna mesta konceptualnog regiona popune inferencijom strukture eksternog znanja na način koji je relevantan za postizanje nameravanog efekta. Rezultat ovakve modulacije koncepta jeste *ad hoc* koncept koji je modifikovan u odnosu na svoje odlike i koji se uklapa u kontekst iskaza.

U okviru naše analize primenićemo pristup iz pozicije teorije o konceptualnim metaforama, ali i iz pozicije teorije konceptualne integracije, jer je glavni cilj ovog rada sistematizacija sheme izvornih domena koji učestvuju u značenjskom ulančavanju, kao i način na koji su povezani sa generičkim i projekcijskim prostorom.

Pojam VREME je apstraktan pojam koji zahteva metaforičko definisanje (Lakoff & Johnson 1980: 118) i o vremenskoj dimenziji se (ako izuzmemo vreme kao gramatičku kategoriju) uglavnom govori kroz metaforičke izraze, jer ga gotovo neizostavno doživljavamo kroz druge vidove iskustva (VREME JE PUTANJA, VREME JE NOVAC, VREME JE OBJEKAT KOJI SE KREĆE i sl.). Stoga se očekuje da će analiza pojmovno-značenjskih ulančavanja različitih izvornih domena koji konkretizuju pojam VREME doprineti sveukupnim jezičkim dokazima koji idu u prilog teoriji konceptualne metafore.

4. VREME kao ciljni domen

U okviru našeg rada pokušaćemo da primere podelimo prema sledećim kategorijama (priznajući da jedan isti metaforički izraz može biti realizacija više konceptualnih metafora i da su preklapanja neminovna, te da iznalaženje pojmovne metafore, koja je posredi, može umnogome da zavisi od konteksta): kretanje, sadržavanje, orijentacione metafore, merenje (skala), roba, personifikacija, figurativne metafore. Sledeći korak jeste ispitivanje koji su to osnovni izvorni domeni iz kojih se mogu izvesti navedeni konkretniji domeni. Pokušaćemo da pokažemo da konceptualne metafore koje konkretizuju pojam VREME proizilaze – na osnovu konceptualne integracije – iz dva osnovna izvorna domena: TRODIMENZIONALNI PROSTOR i ENTITET.

Evans (2003) pokazuje da leksema *vreme* u engleskom jeziku (pored osnovnih značenja *trajanja*, *trenutka*, *slučaja* i *dogadjaja*) ima značenje *matriksa*, *agensa*, *mere* i *robe*. U njegovom istraživanju predmet je bila isključivo leksema *vreme* sa osvrtnom na lekseme *prošlost*, *sadašnjost* i *budućnost*. Mi ćemo uključiti i primere koji sadrže lekseme koje stoje u metonimijskoj vezi sa leksemom *vreme* (*dan*, *godina*, *leto*, itd.)

4.1. Vreme je trodimenzionalni prostor

Ovde ćemo poći od okvirne sheme izvornog, ciljnog, generičkog i projekcijskog prostora. Iskusalac (*experiencer*) u oba slučaja je čovek, ali se razlikuju delovi, odnosno etape, promene, mera, osobine. Ovu shemu možemo prikazati i tabelarno:

Generički prostor	Ciljni domen	Izvorni domen	Projekcijski prostor
iskusalac	čovek	čovek	čovek
promena	p r o t o k vremena	pređena razdaljina	prolaženje vremena je prelaženje razdaljine
delovi/etape/mera	jedinice vremena (dani, trenuci, itd.)	jedinice mere razdaljine (korak, dužina, put, itd.)	dani mogu biti dugi, događaji putovanja, može se kretati kroz vreme, i sl.
osobine	linearno, kretanje unapred	tri dimenzije, kretanje u svim pravcima	vreme je sadržatelj; možemo se vratiti u prošlost/prošlost može biti ispred nas, i sl.

Iz navedene sheme proizilaze konceptualne metafore kretanja, sadržavanja, merenje/skala, kao i orijentacione metafore.

Najmnogobrojniji metaforički izrazi koji konceptualizuju pojam vremena mogu se svrstati pod okrilje pojmovne metafore VREME JE KRETANJE. Smatramo da je ljudska kognicija spoznaje protok vremena kao kretanje zbog poteškoće poimanja ove četvrte dimenzije nekim čulom. Vreme doživljavamo kroz promene (dana, godišnjih doba, starenja itd.), a kretanje i jeste promena – promena mesta u svom osnovnom iskustvenom poimanju, ali ulančavanjem značenja može se odnositi na čitav niz promena koje čovek doživljava (kad nešto *ide* na bolje, godišnja doba *dolaze* i *prolaze*, odnosno *time will come*, *time passes us by*, itd.). Ovde se mogu posebno izdvojiti i metaforički izrazi koji se odnose na brzinu protoka, odnosno *prolaženja* vremena. Tako vreme može da se *vuče*, ali i da prolazi brzo – vreme *leti*, dani *sporo prolaze*, odnosno *the day is dragging*, *time flies*, itd.

Ova pojmovna metafora višeg reda pod svojim okriljem ima brojne pojmovne metafore nižeg reda – VREME JE OBJEKAT KOJI SE KREĆE³ (time-moving schema), VREME JE STACIONARNO I MI SE KREĆEMO KROZ VREME (ego-movig schema), VREME JE KRUŽNA PUTANJA i sl. Rasulić (2002) pokazuje da se u oba posmatrana jezika AKTIVNOST/RADNJA KOJA TRAJE TOKOM NE-

³ Iako, moramo priznati, metafora VREME JE OBJEKAT KOJI SE KREĆE može pre biti shvaćena kao konkretizacija pristekla iz projekcijskog prostora koji nastaje od izvornog domena ENTITET i ciljnog domena VREME.

KOG VREMENSKOG INTERVALA konceptualizuje kao KRETANJE U PROSTORU SA GORNJE STRANE TOG INTERVALA, OD NJEGOVOG POČETKA DO KRAJA.

Lakoff i Johnson (1980) navode i metaforu SADRŽAVANJA gde se događaji i aktivnosti/rad povezuju sa ograničenim vremenskim intervalima, te se konceptualizuju kao SADRŽITELJI. Klikovac (2000: 323) nalazi da su periodi kroz koje čovek svojim postojanjem prolazi SADRŽATELJI za ono što se događa (otuda upotreba predloga *in* (odnosno *u*) u vremenskom značenju).

Što se orijentacionih metafora tiče, Lakoff i Johnson pokazuju da se vreme konceptualizuje kroz pojmovnu metaforu FORSEEABLE FUTURE EVENTS ARE UP (and AHEAD), vidimo da postoje neslaganja pri konceptualizaciji budućnosti koja bi bila gore (posebno kada govorimo o primerima u srpskom jeziku). Kako je vertikalna dimenzija jedan od osnovnih domena ljudskog iskustvenog poimanja stvarnosti, ne bi trebalo da se očekuje visok stepen neslaganja pri metaforičkom mapiranju vertikalne dimenzije na ciljni domen VREME. Postoji i mišljenje da konceptualizacija vremena u vertikalnoj dimenziji i ne postoji (Evans 2003). Na primer, najčešće navođen primer konkretizacije pojmovne metafore BUDUĆNOST JE GORE, *What's up?* nema parnjak u srpskom jeziku⁴. Osim toga, kako metafore ne moraju da budu uvek u saglasnosti, nalazimo izraz koji bi, prema analogiji sa izrazom *What's up?* bio konkretizacija pojmovnog preslikavanja BUDUĆNOST JE DOLE – *It's about to go down*. Smatramo da su u engleskom jeziku navedeni izrazi leksikalizovani, dakle, predstavljaju fraze za čije razumevanje se ne aktivira značenje vertikalnosti predloga *up* odnosno *down*. Izražena polisemičnost ovde je rezultirala formiranjem odvojenih koncepata (UP, UP*, UP** itd). U srpskom jeziku postoji pojmovno ulančavanje vertikalne dimenzije pri konkretizaciji ciljnog domena VREME (Rasulić 2002), ali često su u pitanju figurativne metafore koje se mogu razumeti dvojako. Naime, u svojoj disertaciji, Rasulić je u okviru metaforičkog mapiranja vertikalne dimenzije obradila i VREME kao ciljni domen. Osim najčešćih primera koji se tiču vertikalne organizacije pojma VREME u ljudskoj kogniciji (*Whats up? Over the weekend / preko cele godine*) postoje i drugi primeri koje je navela a gde se može primetiti da dolazi do svojevrsnog *slabljenja* centralnog, osnovnog značenja predloga, te se jedna ista metafora može razumeti uz pomoć drugog izvornog domena. Na primer, Rasulić (2002: 371) navodi primere kao što su:

1. Starac dubi putanju *u dnu prošlosti* tragajući za danom kada su obrisi bili jasni...
2. ... njegova misao *se vertikalno spušta kroz nanose vremena*.
3. Bilo je gore nego u Rusiji *pod Staljinom* / That was unlikely *under the Nazis*.

Vidimo da, kada su figurativne (imaginativne) metafore u pitanju – primeri 1) i 2) – pojmovno preslikavanje BUDUĆNOST JE GORE omogućava kreativno nadovezivanje, s tim da se može primetiti interferencija druge pojmovne metafore

⁴ Navedeni primer nema parnjak ni u drugim jezicima koje smo u okviru preliminarnog istraživanja proverili (španski, francuski nemački). Navedena fraza uglavnom se prevodi uz pomoć leksema *íde* (*Kako ide?*) i *imati* (*Šta ima?*).

SADRŽAVANJA (u primeru 1) gde prošlost ima *dno*. S druge strane, primer 3) može se shvatiti i kao konkretizacija pojmovne metafore MOĆ JE GORE, iako se opisuje vremenski period, ali je to vremenski period kada je Staljin, odnosno Nacisti, imao vlast – dakle moć.

Klikovac (2000) pokazuje da se vreme i u engleskom i u srpskom jeziku konceptualizuje kao tok i to *iznutra* (VREME JE TUNEL) i *spolja* (VREME JE SKALA), što se takođe uklapa u projekcijski prostor izvornog domena TRODIMENZIONALNI PROSTOR i ciljnog domena VREME. Primeri uključuju metaforičke izraze sa predlozima *u, kroz, iz, izvan*, odnosno *at, on, in, within, into, through*.

Dakle, sve navedene metafore koje imaju različite izvorne domene, kao i nivoe konkretizacije ispitivang ciljnog domena, mogu se podvesti pod okrilje sheme prikazane na početku ovog pododeljka – VREME JE TRODIMENZIONALNI PROSTOR. Ovakva analiza dalje daje mogućnost ispitivanja i figurativnih metaforičkih izraza u okviru istog teorijskog modela.

4.2. Vreme je entitet

Metaforički izrazi koji se, strogo posmatrano, ne uklapaju u gorenavedenu shemu mogu se podvesti pod okrilje jednog širokog pojma koji se najpribližnije može odrediti kao ENTITET. Ovakva shema objasnila bi metaforičke izraze kao što su *vreme je novac / time is money*, ili *vreme leči sve rane / time heals all wounds* i sl. Dakle, na sličan način kao što je prikazano u prethodnom odeljku, konceptualnom integracijom izvornog domena ENTITET i ciljnog domena VREME, dobijamo konceptualne metafore VREME JE ROBA, VREME JE AGENS i sl. Iz ovih pojmovnih metafora višeg reda proizilaze brojne metafore nižeg reda – VREME JE NOVAC, VREME JE IZLEČITELJ, VREME JE NEPRIJATELJ, VREME JE OGRANIČENO i dr.

Kao što je spomenuto, metaforički izrazi pokazuju visok stepen sistematičnosti, pa tako pojmovna metafora TIME IS MONEY (VREME JE NOVAC) realizuje svoje pojmovno preslikavanje u brojnim metaforičkim izrazima (*imati vremena, gubiti vreme, tračiti dane*, odnosno *to spend time, have (enough) time, waste time, live on borrowed time* i sl.). Navedena pojmovna metafora usko je povezana sa metaforičkim konceptima TIME IS A RESOURCE i TIME IS A VALUABLE COMMODITY i sa njima čini jedinstven sistem (Lakoff & Johnson 1980: 7–9).

Osim navedenih metafora koje se mogu podvesti pod konceptulnu metaforu VREME JE ROBA drugu veliku grupu činili bi metaforički izrazi koji proizilaze iz konceptualne metafore VREME JE AGENS. Tako imamo veliki broj metafora koje VREME konceptualizuju kao ENTITET KOJI LEČI/MENJA (*Time will heal all wounds / Time will make you forget; Time is a great teacher but unfortunately it kills all its pupils*, odnosno *vreme leči sve rane* i sl.). Takođe smo u našoj pretrazi naišli na brojne metafore koje VREME predstavljaju kao NEPRIJATELJA (PROTIV KOGA SE ČOVEK BORI) – *He is fighting a losing battle against time, race against time*, odnosno *boriti se sa vremenom, trka s vremenom* i sl. Ovde bismo se osvrnuli i na problematiku vezanu za metaforički izraz *face the future*, odnosno *suočiti se sa budućnošću*. Naime, pristup u našem radu nije drugačiji samo kada su

orijentacione metafore u pitanju (ovde se pre svega misli na analizirane primere sa leksemama *up* i *down* iz prethodnog odeljka). Na primer, metaforički izraz *Face the future* (*Suočiti se sa budućnošću*) može da se razume kao konkretizacija pojmovne metafore VREME JE OBJEKAT KOJI SE KREĆE (Lakoff & Johnson 1980: 42–43), međutim, bez uzimanja potencijalnog konteksta u obzir, isti metaforički izraz može se razumeti i kao vrsta ontološke metafore, odnosno personifikacije pojma VREME, dakle VREME JE NEPRIJATELj ili VREME JE NEPRIJATAN ENTITET/DOGAĐAJ, itd. Jasno je da je glagol *face* polisemičan i kada su u pitanju izrazi koji nisu metaforički upotrebljeni.

Osim toga, ovako postavljena shema metaforičkog ulančavanja domena korisna je kada je potrebno analizirati figurativne metaforičke izraze. Osvrnucemo se kratko i na ovu problematiku. Pogledajmo sledeće primere:

1)

Time, You Old Gypsy Man

Will you not stay,

Put up your caravan

Just for one day?

(Ralph Hodgson, "Time, You Old Gipsy Man")

2)

Time is a circus, always packing up and moving away.

(Ben Hecht)

3)

Time is a flowing river. Happy those who allow themselves to be carried, unresisting, with the current. They float through easy days. They live, unquestioning, in the moment.

(Christopher Morley, *Where the Blue Begins*)

4)

Yesterday is a canceled check; tomorrow is a promissory note; today is the only cash you have, so spend it wisely.

(Kay Lyons)

Iako su očigledno u pitanju umetničke, odnosno figurativne metafore, možemo primetiti da se mogu analizirati u skladu sa shemama predloženim u ovom radu. Naime, personifikacija pojma VREME – kao što je, recimo, slučaj u primeru 1) – uklapa se u konceptualnu metaforu višeg reda VREME JE ENTITET. Isto važi i za izjednačavanje vremena sa cirkusom, rekom ili novcem – primeri 2), 3) i 4). Pored toga, može se uočiti i svojevrsna interferencija metafore VREME JE OBJEKAT KOJI SE KREĆE (*will you not stay, always packing up and moving away*), koja je navedena u prethodnom odeljku iako je napomenuto da se može smatrati da metaforički izrazi koji su konkretizacija ove konceptualne metafore proizlaze iz sheme VREME JE ENTITET. Kada govorimo o figurativnim, odnosno umetničkim metaforama, neka pitanja, kao što vidimo, ipak ostaju otvorena.

5. Zaključak

U ovom radu predložena je analiza metaforičkih izraza koji konkretizuju pojam VREME u skladu sa kognitivno-lingvističkim pristupom. Predložena analiza podrazumeva da se navedeni metaforički izrazi mogu analizirati kao proizvodi dve osnovne sheme – VREME JE TRODIMENZIONALNI PROSTIR i VREME JE ENTITET.

Vidimo da je izvorni domen TRODIMENZIONALNI PROSTOR produktivniji u smislu konceptualnih metafora od izvornog domena ENTITET. Takođe možemo da primetimo i da se kognitivne metafore definisane iz pozicije teorije o konceptualnim metaforama uklapaju bez ostatka u sheme napravljene u skladu sa teorijom o konceptualnoj integraciji.

Ostaje otvoreno pitanje figurativnih metafora, posebno onih metaforičkih izraza koji su izraz umetničkog poimanja jezika i stvarnosti. Teorija konceptualne integracije nudi potencijalna rešenja, ali bojimo se da bi objašnjavanje jezičkih i inovativnih (figurativnih) metafora samo kroz izvođenje iz opštih izvornih domena bilo neozbiljno uprošćavanje stvarnog stanja stvari. Jezičkim metaforama bave se pristalice kognitivne pragmatike i ovaj pristup, kao što je navedeno, nije u koliziji sa teorijom o konceptualnim metaforama. Osim predmeta analize, još jedna tačka razilaženja tiče se pitanja da li metafore razumemo kroz mapiranje domena ili uz pomoć pragmatičke inferencije. Predlog kognitivne pragmatike jeste da konceptualni domeni i slikovne sheme mogu uticati na proces uzajamnog podešavanja tako što utiču na dostupnost kontekstualnih pretpostavki i implikacija, s tim da će interpretacija iskaza biti prihvaćena kao nameravano govornikovo značenje samo ako zadovoljava sagovornikovo očekivanje relevancije (Wilson & Carston 2006: 429).

Literatura

- Evans, V. 2013. *Language and time: A cognitive linguistics approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Evans, V. (ed.). 2003. *The structure of time: Language, meaning and temporal cognition*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Fauconnier, G., M. Turner. 1998. Conceptual integration networks. *Cognitive Science*, 22:2, 133–187.
- Gibbs, R. W. 1996. Why many concepts are metaphorical. *Cognition*, 61(3), 309–319.
- Klikovac, D. 2004. *Metafore u mišljenju i jeziku*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Klikovac, D. 2002. *Semantika predloga: studija iz kognitivne lingvistike*. Beograd: Filološki fakultet
- Klikovac, D. 1998. Metafore naše nasušne. *Svet reči: srednjoškolski časopis za srpski jezik i književnost*, 6(8), 35–37.
- Kövecses, Z. 2002. *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Lakoff, G., M. Johnson. 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.

- Mišković-Luković, M. 2015. *Pragmatika*. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet.
- Rasulić, K. 2002. *Konceptualizacija vertikalne dimenzije u engleskom i srpskohrvatskom jeziku*. Doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu: Filološki fakultet.
- Taylor, J. R. 1998. *Linguistic categorization. Prototypes in Linguistic Theory*. Oxford: Clarendon Press.
- Tendahl, M. 2009. *A hybrid theory of metaphor: Relevance theory and cognitive linguistics*. Palgrave Macmillan.
- Wilson, D. 2011. Parallels and differences in the treatment of metaphor in relevance theory and cognitive linguistics. *Intercultural Pragmatics*, 8(2), 177–196.
- Wilson, D., R. Carston. 2006. Metaphor, relevance and the ‘emergent property’ issue. *Mind & Language*, 21(3), 404–433.

Nina Manojlović

HOW DO WE UNDERSTAND TIME?

Summary

The aim of this paper is to examine the conceptual as well as the linguistic metaphors that concretize the concept of TIME and the way in which they can be organized considering the source domains employed. The main approach is the cognitive-linguistic approach, both from the point of view of conceptual metaphor theory and conceptual integration theory (or blending theory). Metaphors that have TIME as the goal domain are chosen for this paper because there is a great number of papers on metaphoric mapping of the source domains (mainly we refer to the domains PATH, VERTICAL ORIENTATION and MONEY) onto the goal domain TIME and these metaphors exhibit high level of consistency in mapping. The goal of this paper is to try and systemize the source domains mapping scheme when it comes to the examined goal domain.

manojlovic.nina@gmail.com

JEZIK, KNJIŽEVNOST, VREME
Jezička istraživanja
april 2016

Izdavač

Filozofski fakultet u Nišu
Ćirila i Metodija 2

Za izdavača

Prof. dr Natalija Jovanović, dekan

Lektura

Maja Stojković (srpski)
Kelsey Montzka (engleski)

Dizajn korica

Darko Jovanović

Prelom

Milan D. Ranđelović

Format

17x24

Štampa

UNIGRAF X-COPY

Tiraž

100 primeraka

ISBN 978-86-7379-446-4